

V SPOMIN IN MEMORIAM

OB STOTI OBLETNICI ROJSTVA FRANJA BAŠA (Kamneče pri Braslovčah 22. 1. 1899 – Ljubljana 30. 4. 1967)

216

O Franju Bašu je bilo ob njegovi prerani smrti mnogo napisanega. Posebno izčrpna je študija njegovega sopotnika in nekdanjega ravnatelja Študijske knjižnice v Mariboru Janka Glazerja v Časopisu za zgodovino in narodopisje iz leta 1969¹. Prav v omenjeni reviji je tudi Baševa izčrpna bibliografija, ki jo je z vso vnemo sestavila in pripravila za objavo Ivanka Žmavc-Baran². O njem in njegovem delu so v omenjeni reviji pisali tudi drugi avtorji³. Pregledno in poglobljeno ga je predstavil Sergij Vilfan v Slovenskem etnografu⁴, njegovo etnološko delo pa je obdelal Vilko Novak⁵. Kljub navedenemu pa lahko zapišemo, da bo prava vrednost dela prof. Baša jasna šele po poglobljeni raziskavi njegovega znanstveno-raziskovalnega in etnološkega delovanja.

Savinjčan Franjo Baš, rojen v kmečki družini v dolini zelenega zlata, je bil vseskozi navezan na okolje, iz katerega je izhajal in se je v njem tudi najbolj počutil. Prav zaradi tega mu je bila naša stroka blizu. Predmet etnologije je bila v njegovem času kmečka kultura, pozneje tudi kultura prebivalstva neagrarnih naselij na podeželju in v mestih.

Baš je sodil med tiste naše izobražence rojene konec 19. in v začetku 20. stoletja, ki so prišli s podeželja, prežeti z narodno zavestjo tistega časa. Njegova nacionalna zavest se je še poglobila, ko je pred prvo svetovno vojno z očetom obiskal shod dr. Antona Korošca na bližnji gori Oljki. Odlični govornik je očaral mladega Franja in ga za vedno zaznamoval kot Slovenca. Korošec ga je navdušil za slovenstvo in odpor zoper nemško

¹ Janko Glazer, Franjo Baš (Očrt življenja in nekaj spominov), Časopis za zgodovino in narodopisje 5 (XL), Bašev zbornik, Maribor 1969, str. 5-35.

² Ivanka Žmavc – Baranova, Delo profesorja Baša, prav tam, str. 36-72.

³ V isti številki Časopisa za zgodovino in narodopisje so o Bašu pisali sledeči avtorji: Eman Pertl, Spomini na profesorja Franja Baša, str. 73-82, Roman Savnik, Baševo mesto v naši geografiji, str. 83-86, Niko Kuret, Etnografu Franju Bašu v spomin, str. 87-88, Stanko Pahič, Arheološka dejavnost Franja Baša, str. 89-107, Bogo Teply, Franjo Baš – muzealec, str. 108-112, Antoša Leskovec, Franjo Baš in mariborski arhiv, str. 113-118, Melita Pivec-Stele, Franjo Baš in zborovanja slovenskih zgodovinarjev, str. 119-121, Franjo Sevnik, Spomini gozdarja na profesorja Baša, str. 122-124, Albert Struna, V spomin profesorju Bašu, str. 125-126.

⁴ Sergij Vilfan, Franjo Baš kot etnograf, Slovenski etnograf XXI-XXII, Ljubljana 1970, str. 129-140.

⁵ Vilko Novak, Etnološko delo Franja Baša, Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju, izbral in uredil Angelos Baš, Ljubljana 1984, str. 351-364.

Franjo Baš okrog leta 1935 (Pokrajinski arhiv Maribor)

nadvlado. Baševa narodna zavest se je še poglobila, ko je bil leta 1913 zaradi pretepa na nogometni tekmi (z lato je poškodoval nemškega sošolca) izključen iz celjske gimnazije.

V letih 1913 do 1917 je nadaljeval šolanje na kranjski gimnaziji. Kot šestošolec je moral 10. marca 1917 k vojakom. V bitki za Piavo je bil ranjen; od 4. novembra 1918 do 2. februarja 1920 je bil v italijanskem vojnem ujetništvu v Neaplju. Po vrnitvi iz Italije je marca 1920 maturiral v Kranju.

V študijskem letu 1920/21 je študiral na Dunaju zgodovino, geografijo in etnologijo, kjer je visoko cenil predavanja avstrijskega etnologa Michaela Haberlandta. V letih 1921 do 1925 je študiral zgodovino in geografijo na ljubljanski univerzi, kjer je leta 1925 diplomiral.

218

Jeseni 1925 je nastopil službo kot suplent v Mariboru, kjer se je hitro vključil v delo Zgodovinskega (in Muzejskega) društva in postal 9. februarja 1931 tajnik Muzejskega društva. Ob njegovem prihodu v mesto ob Dravi je bilo tu malo ljudi, ki so se ukvarjali z znanstvenim delom. Možnosti so bile v tem času v Mariboru skromne, saj so bile prve tovrstne ustanove še v povojih, poklicnih delovnih mest v njih pa še ni bilo. Baš je bil od leta 1932 prvi znanstvenoraziskovalni in poklicni delavec s področja muzejstva in arhivistike v Mariboru. Z veliko vnemo mu je uspelo pridobiti za potrebe muzeja mariborski grad.

Postavitev etnološke zbirke v Pokrajinskem muzeju v Mariboru je bila po Baševi zaslugi ena prvih v Sloveniji, kjer je bilo razstavljeno gradivo določeno po krajevnem izvoru in po funkciji, ki jo je v primarnem okolju opravljalo. Vodilna misel pri postavitvi mu je bila vključiti posamezen predmet v njegovo organsko okolje. Pri postavitvi zbirke so ga vodili štirje funkcionalni in štirje materialni vidiki, med prve štejemo selišča, zgradbe, opremo in proizvodnjo, med druge pa glino, les kovino in tkanine. Izredno spretno pa je rešil vprašanje prehoda iz arheološke v etnološko zbirko, saj tega skoraj ni opaziti. Ureditev in postavitev celotne zbirke z manjšimi posegi še danes deluje prepričljivo.

Od leta 1952, ko je Baš postal ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije v nastajanju, je s svojim znanjem in prakso pomagal z nasveti in delom pri ustanavljanju "industrijskih" muzejev ali njihovih zametkov v Kropi, na Ravnah na Koroškem, v Velenju in še bi lahko naštevati. Neprecenljive zasluge pa mu moramo pripisati tudi pri začetnem in nadaljnjem razvoju Tehniškega muzeja Slovenije.

S svojim delom je Baš segal na več znanstvenih področij. Nista mu bili tuji ne arheologija ne zgodovina, najbližji pa sta mu bili etnologija in zgodovina. Geografska ali bolje rečeno antropogeografska izhodišča pa so pri njegovem znanstveno-raziskovalnem delu vedno v ospredju. Baš je namreč dobro poznal Cvijićevo antropogeografsko šolo v Beogradu, kjer je bila etnologija skoraj v ospredju, saj je imela v Srbiji že močno tradicijo. Prepričanje srbskih kolegov, češ da je slovenska materialna kultura le del alpske ali avstrijske, je demantiral z dvema študijama, ki ju je objavil v Glasniku etnografskega muzeja (GEMB) in sicer leta 1928 Vetrnjače u Sloveniji in dve leti kasneje še K vprašanju štajerske preše.

S svojo usmeritvijo in študijsko naravnostjo je bil prvi slovenski etnolog (etnograf, kajti za poimenovanje etnološke vede je uporabljal termina narodopisje in etnografija),

ki ni bil najprej umetnostni zgodovinar ali slavist, kar je bila večina ostalih preučevalcev in ljubiteljev slovenske ljudske kulture (Rajko Ložar, Matija Murko, France Kotnik, Stanko Vurnik, Ivan Grafenauer in drugi).

Baš ni pisal načelnih teoretičnih spisov o etnologiji, so pa njegova načela vidna v njegovem delu. Nanj so vsekakor vplivala enoletna predavanja na dunajski univerzi, kjer je bil njegov profesor že omenjeni Michael Haberlandt. Dobro je poznal graške etnologue, med katerimi je visoko cenil poleg Meringerja in Murka še Geramba, ki mu je bil zaradi obravnavanja slovenske dimnične hiše gotovo najbližji. Prav zato je pri svojem delu uporabljal avstrijsko gradivo kot primerjavo predvsem pri raziskovanju stavbarstva. Pri omenjenih študijah je upošteval izsledke Murka, Sidaritscha in pozneje tudi v tistem času najboljšega poznavalca pohorske Poštele Walterja Schmida. Delovni pripomočki pri njegovem znanstveno-raziskovalnem delu so bili terenski zapiski (bil je namreč neumorni terenski delavec), arhivski viri, muzejski predmeti in tisk. Vse navedene vire je obvladoval enako spretno, jih kritično ovrednotil, ustrezno analiziral, jih razvrstil po pomembnosti in uporabil za osvetlitev določene problematike. Pri svojem znanstvenem delu je vedno težil k večji nazornosti in prepričljivosti. Vsako posameznost je obravnaval v širšem kontekstu in razvojni povezavi. Prav zaradi omenjenega ni pretirano trditi, da je bil Franjo Baš začetnik kompleksnega obravnavanja zgodovinskih pojavov. Nikdar ni obdeloval detajlov zaradi njih samih, temveč jih je vedno opazoval in prikazoval v njihovi vzročni povezavi. Nadalje lahko pritrdimo misli Sergija Vilfana, ki je v razpravi Franjo Baš kot etnograf zapisal, da se je po njegovem mnenju Baš motil, ker je proti koncu svojega znanstvenega delovanja samokritično trdil, da je po delovni metodi pozitivist⁶.

Zelo je poudarjal terensko delo. Neštetokrat je peš prehodil območje svojega raziskovanja, predvsem severno Slovenijo. "Kar sem delal in tudi napisal, za vse sem dobil pobudo na mojih peš potovanjih", je izjavil leta 1960⁷. Po drugi svetovni vojni je Baš uvedel v Mariboru nov, kolektiven način dela, formiral je terenske delovne ekipe, s katerimi je v poletnih mesecih 1948 (od marca do oktobra) v besedi in podobi povzel vrsto značilnih primerov domačij, gospodarskih poslopij, žag in mlinov, pa tudi kmečkega inventarja. Šest terenskih ekskurzij Zgodovinskega društva v Mariboru je bila novost terenskega dela v Sloveniji. Ekipe so delovale na terenu še leta 1949, nato pa je bilo s tovrstnim delom, verjetno tudi zaradi Baševega odhoda v Ljubljano leta 1950, na mariborskem območju žal konec.

Omenimo še Baševo delo v Komisiji za ugotavljanje vojnih zločinov, kjer je deloval od pomladi 1945 do 1947. Bil je najboljši izvedenec za narodne razmere na Slovenskem Štajerskem med drugo svetovno vojno in pred njo. Za imenovano komisijo je napisal vrsto elaboratov, ki pa v večini niso objavljeni. Poleg tega je sodeloval tudi v Komisiji za restitucijo (od konca pomladi leta 1945-1949)⁸.

⁶ Sergij Vilfan, nav. delo, str. 219.

⁷ Janko Glazer, nav. delo, str. 34 op. 179.

⁸ Angelos Baš, O mojem očetu, Franjo Baš 1889 – 1967, spominska razstava, Muzejski listi 15, Pokrajinski muzej Maribor, 1999, str. 5. Razstava je bila odprta od 19. oktobra 1999 do 22. januarja 2000.

Baš vse do konca ni izgubil delovnega elana in zanosa. Tik pred odhodom v pokoj je večkrat izjavil slovenskemu etnologu Niku Kuretu: "Zdaj bom šel v pokoj, zdaj bom spet delal!"⁹

Prvega februarja 1963 se je upokojil, a ga je že 24. marca istega leta zadela možganska kap. Odtlej ni mogel ne govoriti, ne brati, ne pisati. Tako je bilo s 64. leti konec njegove znanstvenoraziskovalne, muzejske in druge dejavnosti. Po tretji kapi 30. aprila 1967 je sklenil svoje bogato in razgibano življenje. Baševa zapuščina je bogata in vsestranska, zato upam, da ne zveni preveč samozavestno in frazersko, če za zaključek zapišem: Bil je bister Savinjec, ponosen Štajerec in predvsem velik Slovenec.

Tone Petek

⁹ Niko Kuret, nav. delo, str. 87.